

Солюк Л. Б.,

аспірант кафедри загального і германського мовознавств
Прикарпатського національного університету імені Василя СтефаникаОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДІЄСЛІВ-ЗВ'ЯЗОК
У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ (З УКРАЇНСЬКИМИ ПАРАЛЕЛЯМИ)

Анотація. У статті досліджено особливості функціонування дієслівних зв'язок як засобу вираження синтагматичного зв'язку між суб'єктом та предикатом. На матеріалі німецької та української мов встановлено типологічні особливості дієслівних зв'язок, проаналізовано їх вплив на семантичну та синтаксичну структуру речення.

Ключові слова: предикат, актант, дієслово-зв'язка, пропозиція, нульова зв'язка, приєднаниково-субстантивний комплекс.

Постановка проблеми. Поняття дієслово-зв'язки в лінгвістичних студіях сьогодні залишається недостатньо вивченим. Під зв'язкою розуміють постійний компонент (константу) логічної структури висловлення, яка репрезентована формулою *S. est P.* У цій формулі зв'язка виражає відношення між суб'єктом (S) і предикатом (P), яке й формує судження. У наукових дослідженнях зазвичай виділялись експліцитні й імпліцитні зв'язки, які вказували на наявність чи відсутність певної ознаки в предметі. Оскільки істинність судження визначається відношенням до дійсності, то першочерговим для зв'язки стає значення буття, яке виражається так званим дієсловом екзистенційності (*verbum substantivum*) [1, с. 453].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою дефініції та функціонування дієслів-зв'язок займалися П. Ейзенберг, Е. Генчель, К. Майєнборн, Н. Арутюнова, О. Селівестрова та інші, проте це питання потребує подальшого ґрунтовного вивчення, особливо в зіставному аспекті на семантико-синтаксичному рівні різних мовних систем. **Метою дослідження** є встановлення спільних та відмінних рис у функціонуванні дієслівних зв'язок у німецькій й українській мовах на матеріалі художніх текстів кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу. У процесі розвитку лінгвістики питання дієслівних зв'язок набувало різної інтерпретації. Деякі дослідники вважали, що вони є елементом судження, інші заперечували необхідність виділення зв'язки як окремого складника судження, аргументуючи це тим, що безпосередньо предикат позначає відношення до суб'єкта [2, с. 8]. Поступово зв'язка «розчинилася» в предикаті й не виокремлювалась як універсальний обов'язковий компонент речення.

У мовному генезисі відбулися такі процеси, як універсализація зв'язки (у романських мовах) і часткове виключення з компонентного складу предиката в слов'янських мовах. За твердженням сучасних дослідників, дієслівна зв'язка (копула) зберегла свою позицію тільки як компонент предиката й виражає його граматичні значення, а саме час, особу, модальність [3, с. 538]. Зв'язка як компонент предиката виконує формальну функцію, тобто виражає синтагматичний зв'язок між суб'єктом та предикатом (через категорію особи й числа), та

сміслову – підтверджує істинність судження (через категорії часу й модальності). Ці функції в різних мовах мають відмінне формально-граматичне вираження.

Під час класифікації дієслів на повнозначні, допоміжні та модальні окреслюється група, яка є проміжною між допоміжними та повнозначними дієсловами. У німецькій мові репрезентантами цієї групи є дієслова *sein, werden, bleiben*, з яких зв'язка *sein* вживається найчастіше і вказує на екзистенційні особливості суб'єкта [4, с. 171]. Дієслово *sein* за категоріальною ознакою є поліфункціональним і в німецькій мові вживається як копула: *Sie ist mir lieb und wert, und sie wird es bleiben...* (С. Wolf); *Sie ist Englischlehrerin...* (С. Funke); допоміжне дієслово *Das Buch ist zu empfehlen* (H. Böll); *Warum sind Sie gestern nicht gekommen?* (M. Mosebach) та функціональне дієслово *Wir sind immer in der Lage jemanden zu lieben...* (E.M. Remark).

В українській мові до дієслівних зв'язок належать дієслова *бути, стати, становити, являти, називатися, вважатися, зватися, доводитися, лишатися, прикидатися*, наприклад: *Саме так – не пішов, а поплентав, бо навіть хода в нього була сумна й неохоча; Малий Івась потрапив до дитбудинку, згодом закінчив військово училище і став червоним командиром* (В. Шкляр). До іменної частини предиката можуть входити сполучники *як, мов, наче* та ін.: *Права його долоня, гаряча, мов грань...* (М. Матіос). Під час аналізу зв'язки *sein* у німецькій та *бути* в українській мовах прослідковуємо граматичні відмінності. Дієслово *sein* має дієслівну парадигму суплетивних форм, які походять від трьох різних коренів *sein – ist – war*: *Federn sind jetzt sehr aktuell* (M. Mosebach); *Es ist unser Elias Alder, Organist und Schulleiter von hier, und ich bin sein Cousin und Freund und bescheidener Balgtreter* (R. Schneider); *Um zu wissen, was mit mir war, gehe ich durch hermetische Barrieren in gesicherte Strukturen, mir meiner Erinnerungen sicher zu werden...* (P. Wawerzinek). Аналогічне явище суплетивних форм спостерігаємо в українській мові: *бути – є – були*. Проте дієслово *бути* для всіх осіб у теперішньому часі має форму *є* (я, ти, він, вона, воно, ми, вони, Ви *є*): *Тут у Альми є подруга Рея, вони весело перегавкуються і виляють хвостиками* (Л. Костенко); *Ми є його залізними руками* (М. Матіос).

Крім граматичних, є ще одна особливість, якої немає в німецькій, а саме – наявність української нульової зв'язки. Порівняймо в обох мовах: *“Die Vermessung der Welt” ist ein raffiniertes Spiel mit Fakten und Fiktionen, ein philosophischer Abenteuerroman von seltener Phantasie, Kraft und Brillanz* (D. Kehlmann); *Heute ist Samstag, und er hat nichts dagegen, wenn Sie ein wenig früher Schluß machen* (H. Böll) // *Звична річ – насічник слухає, як гуде-ворушиться бджолина сім'я* (В. Шкляр). *У котрого що на умі – те й на язичі* (В. Шкляр). У теперішньому часі зв'язка *бути* не вживається і є нульовою. Однак у наукових визначеннях, у поезії зв'язка *є* може вжива-

тися, наприклад: *Література є могутнім засобом виховання народу* (Газ.) Наведені приклади підтверджують облігаторність вживання дієслівної зв'язки *sein* в німецькій мові та її нормативне опущення в теперішньому часі в українській.

Серед предикатів з нульовою зв'язкою в теперішньому часі виділяють такі моделі: 1) нульова зв'язка + іменник у називному відмінку; 2) нульова зв'язка + іменник у родовому відмінку; 3) нульова зв'язка + іменник у знахідному відмінку; 4) нульова зв'язка + іменник в орудному відмінку; 5) нульова зв'язка + іменник у місцевому відмінку; 6) нульова зв'язка + прикметник; 7) нульова зв'язка + числівник; 8) нульова зв'язка + прислівник; 9) нульова зв'язка + фразеологізм [5]. Проаналізуємо кожну з цих моделей та проведемо паралелі між зіставлюваними мовами. У всіх моделях у німецькій мові, на відміну від української, обов'язковою є дієслівна зв'язка. Предикат моделі «нульова зв'язка + іменник у називному відмінку» виражає постійну ознаку чи властиву підметові якісну характеристику, наприклад: *Es ist der Ton. Der Ton der Verkündigung ist dahin* (С. Wolf) // *Джур – відвар із віска* (В. Шкляр); *I взагалі помаранч – це не наш овоч (лізе в голову: бананова республіка, Оранжева республіка)* (Л. Костенко). Постійна ознака суб'єкта виявляється найвиразніше, коли іменна частина предиката виражена тим самим словом: *Seine Körpersprache ist eine prächtige Sprache...* (Р. Wawerzinek) // *Чумацький шлях – шлях твоїх пращурів, що проходили тут чумаками в чорних дьогтярних сорочках* (О. Гончар). При нульовій зв'язці до складу предиката можуть входити частки *ce, to, ось*, наприклад: *Бути мудрішим за себе – от завдання* (О. Гончар). У компонентному складі предиката в називному відмінку вживаються слова *як, мов, немов, наче, неначе*, наприклад: *Майдан – уже як всесвітній центр тяжіння* (Л. Костенко); *Вона як поранена звірина* (В. Шкляр). У німецькій мові такі частки є складниками предиката й репрезентантами суб'єктивної модальності: *Er war sich wohl darüber im Klaren, daß der Mitgebrachte angesichts seines Alters wahrscheinlich aus dem Kreis der Kinder Hopsten stammen mußte, und dann war es leicht, darauf zu schließen, daß es wohl Phoebe war; Das war doch eine höchst un gute Grundlage für eine Begegnung* (М. Mosebach).

Предикат моделі «нульова зв'язка + іменник у родовому відмінку» використовується порівняно рідко. Переважно це безприменниковий комплекс у родовому відмінку у значенні якісної характеристики, що супроводжується атрибутивним компонентом предиката, який несе основне інформативне навантаження, наприклад, у *Er ist immer anderer Meinung* (Н. Müller) // *Санько хорошої думки про неї* (В. Шкляр). Порівняно нечастотно з нульовою зв'язкою вживається іменна частина в знахідному відмінку з прийменником. Таким предикатом виражається непостійна ознака підмета, наприклад: *Вже й баба йому за космонавта* (О. Гончар). Орудний відмінок у ролі іменної частини при нульовій зв'язці, на відміну від матеріально вираженої, функціонує рідко, наприклад: *Квіти квітами, але справа справою* (Л. Дереш). Предикат з нульовою зв'язкою та іменною частиною, вираженою іменником у місцевому відмінку, створює труднощі під час аналізу, оскільки місцевий відмінок частіше виступає як локатив і є предикативом, коли виражає внутрішній стан людини, рід діяльності, заняття, наприклад: *Ich sagte zum Rasierer, statt zu Tur: Wohin soll er wollen, bei dem zu Hause ist niemand mehr* (Н. Müller) // *Там біля неї лікар* (К. Москалець); *Село в снігах, і стежка ані*

руш (Л. Костенко).

Прикметники, які виступають в ролі іменного предикатива і приєднані за допомогою дієслівної зв'язки, передають якісну характеристику підмета і вживаються переважно в формі називного відмінка, наприклад: *Er ist überglücklich...* (R. Schneider) // *Вони радісні й розкуті. Я, на жаль, не такий; Його мати щаслива* (Л. Костенко). Прикметники поєднуються із займенниками, частками, що входять до іменної частини, наприклад: *Wie gut ein kaltes Wasser ist!* (R. Schneider) // *Сьогодні я такий щасливий, мов вийшов хлопчиком на шлях* (В. Сосюра); *Одна – велика, мов гора, друга – худа і чорна, мов те згарище* (Люко Дашвар). Регулярно використовуються при нульовій зв'язці іменні частини, виражені присвійними займенниками в називному відмінку, наприклад: *Tut кожний камінь – мій, і кожний подих – мій* (Л. Первомайський); *Там далі не така, як у нас на Україні* (В. Сосюра).

У реченнях із нульовою зв'язкою в ролі іменної частини вживаються й кількісні та порядкові числівники, наприклад: *Я наче сам один на великому світі* (Ю. Яновський). Ролі іменної частини може набувати прислівник, наприклад: *Gefängnis ist besser als die Liebe* (R. Schneider) // *Полон – це гірше, ніж смерть* (О. Гончар). Роль іменної частини можуть виконувати фразеологізми іменного типу, наприклад: *Keine Rose ist ohne Dornen* (Sprichwort) // *Він наш дядько десятої води на киселі* (О. Забужко). Зв'язки *являти собою, становити* вживаються в предикаті зі знахідним безприменниковим відмінком і використовуються переважно в науковому стилі. Отже, аналіз кожної моделі засвідчив, що, на відміну від німецької мови, де зв'язка має експліцитне вираження, зв'язка *є* в українській мові в теперішньому часі є нульовою та імпліцитною. Обов'язковість вживання копули в німецькій мові зумовлена граматичними та синтаксичними особливостями.

Роль зв'язки найчастіше виконують дієслова *sein* та *бути*, в значенні зв'язки вживаються українські дієслова *стати, становити, вважатися, здаватися, називатися, лишатися, являти, видаватися* та ін. Зв'язка *sein/бути* (пор. українські *являти собою* і *становити*) вказує на спосіб і час, тоді як інші зв'язки вносять у предикат додаткові смислові конотації. Порівняймо: *Sie war schmutzig, weil...* (H. Böll); – *Sie wurde schmutzig, weil...* // *Наші гімнастерки були майже білосніжними; Наші гімнастерки стали майже білосніжними* (К. Москалець). У реченнях показано зміни суб'єкта: вона була брудна і вона стала брудна; гімнастерки стали майже білосніжними. Якщо дієслівна зв'язка *бути* констатує факт, стан чогось у певний момент, то зв'язка *ставати* вказує на зміну певного предмета під впливом іншого.

У минулому і майбутньому часі, умовному і наказовому способі зв'язка *бути* вживається регулярно в обох мовах, наприклад: *Das war eine der Trotzreaktionen, derer ich damals noch fähig war...* (С. Wolf); *Im dunklen, immergrün ledernen Laub leuchteten die Orangen in ihrer hartschaligen Vollkommenheit, als seien sie ein uralter Schmuck der Bäume, aus der Zeit der gesprungenen Ölkrüge* (М. Mosebach); *Seien Sie so lieb...* (С. Funke) // *Хвилину тому був я чародій* (М. Вінграновський); *Безмовний був світ* (О. Гончар); *Там, на землі, щось падало, цвіло, було рожеве, синє і зелене* (Л. Костенко). Зі зв'язкою *бути* в ролі іменної частини виступає прийменниково-іменниковий комплекс у знахідному відмінку, наприклад: *Він був у мене за головного помічника* (Ю. Збанацький); *Згадайте – був я вам за тата* (Д. Павличко).

У наказовому способі в німецькій мові зв'язка *sein* має форму *sei* «будь» (для першої особи однини), *seid* (для другої особи множини), *seien* (для третьої особи множини).

Дієслова-зв'язки узгоджуються зі суб'єктом, дієслова *бути*, *стати*, *ставати*, *робитися* та ін., бувають не тільки зв'язками у предикаті, а й окремими членами речення – предикатами. Порівняймо: *Збір молоді був проведений цікаво* (був – зв'язка) і *Увечері я був у таборі* (був – предикат).

Із позицій семантики є суттєва різниця між тим, які прикметники як компоненти предиката можуть бути пов'язані з копулою *sein* чи *werden*. Ад'єктиви, поєднані з *sein*, утворюють предикати стану, з *werden* – предикати дії. Наведемо приклади: *Es ist kühl draußen* (С. Funke), *Das Mädchen wurde nach vier Tagen gerettet* (Р. Wawerzinek). Якщо для утворення предикатів стану можна використовувати прикметники різної семантики, то для предикатів дії є обмеження.

Г. Гельбіг і Й. Буша виділяють дві групи прикметників на позначення стану: 1) прикметники, які можуть вживатись як із **sein**, так із **werden**: *Die Wäsche ist/wird trocken. Das Kind ist/wird traurig*; 2) прикметники, які можуть бути сполучені тільки з **sein**: *Der Wagen ist vier Meter lang. Das Mädchen ist sechs Jahre alt. Der Wagen ist fünfzig Zentimeter kürzer*. До цієї групи належать прикметники з об'єктом у давальному відмінку: *Er ist seiner Mutter ähnlich. Die Redewendung war den Studenten nicht geläufig. Er ist böse.* (= *Er ist ein schlechter Mensch.*) *Er ist mir böse.* (= *Er ist ärgerlich über mich.*), прикметники з об'єктом у родовому відмінку: *Sie ist großer Leistungen fähig. Er ist keines Trostes bedürftig*. Проте вживання прикметників з об'єктом у родовому відмінку в сучасній німецькій мові є обмеженим [3, с. 536]. Альтернативним варіантом для об'єктів у родовому відмінку є прийменникові комплекси або інфінітивні конструкції: *Sie ist zu großen Leistungen fähig. Sie ist fähig, große Leistungen zu vollbringen*.

У німецькій мові дієслово *sein* може бути компонентом сталих виразів: *in Anwendung sein, beim Arbeiten (Lesen usw.) sein, im Bau sein, in Betrieb sein, in Bewegung sein, in (der) Diskussion sein, im Einsatz sein, zu Ende sein, in Gang sein, in Gefahr sein, in Verwirrung sein*. У багатьох випадках *sein* замінюється на *sich befinden*: *Wenn wir uns in Bewegung befinden, kann sie uns nicht fangen* (М. Mosebach). Аналогічне явище знаходимо й в українській мові – *бути в курсі, бути на часі*. Оскільки дієслівна зв'язка *бути* в українській мові імпліцитна і навіть у фразеологізованих висловах вона є нульовою. Порівняймо в обох мовах: *Ich bin der Meinung...* (С. Funke) // *Vin хорошої думки про тебе* (М. Матіос).

В українській мові можливі семантико-синтаксичні умови, за яких експліцитність й імпліцитність копули впливають на семантику висловлення. Якщо суб'єкт належить до класу предметів, то виникає ситуація, за якої експліцитне чи імпліцитне дієслово дає змогу уточнити семантичні відношення: *У нього є сиве волосся* та *У нього вже сиве волосся* (Л. Костенко). У першому випадку атрибут стосується невизначеної кількості членів класу, у другому – загальної сукупності предметів чи явищ. Тому синтаксична відмінність спричиняє семантичні розбіжності.

В німецькій та й українській мовах відбуваються активні процеси взаємоперетворень у структурі речень: з одного боку, буттєві вислови виявляють тенденцію до трансформації в суб'єктно-предикатні утворення, а з другого боку – ці останні зближуються з моделями буття. Продуктивність

буттєвих речень у німецькій мові доводить відому тезу про те, що вона належить до мов буття (be-languages), які протиставляються мовам володіння (have-languages). На відміну від німецької мови, українська мова належить до змішаного типу: обидві тенденції виявляють себе достатньо виразно. Зв'язка *є* та нульова зв'язка відбивають ці закономірності семантичної структури української мови. Однією із ситуацій семантичного протиставлення є протиставлення в значеннях наявності й уточнення [6, с. 17]. У значенні наявності дієслово *бути* повідомляє про належність об'єкта (у кого-небудь), наприклад: *У них є діти*. У значенні уточнення дієслово конкретизує наявність об'єкта, який кваліфікує його ознаку чи місцезнаходження, наприклад: *У них дочка і син; Машина в гаражі*.

Дієслово *є* вживається тоді, коли воно виражає екзистенційне значення – саме або разом зі зв'язкою, або з назвою наявного об'єкта. Коли значення буттєвого дієслова редукується до зв'язки, тобто в реченні виражаються предикативні відношення (предикація), то в теперішньому часі вживається нульова форма дієслова *бути* [1, с. 785–786]: *У хлопчика сині очі* та *Сині очі у хлопчика*.

У першому реченні назва наявного предмета отримує конкретну референцію і стає суб'єктом судження, а його визначення переходить у позицію, яка характеризує предикат: *Очі у хлопчика сині*. У реченні *Сині очі у хлопчика*, навпаки, локалізатор разом з екзистенційним значенням виконує функцію суб'єкта судження, а назва наявного предмета виконує роль таксономічного предиката. У першому реченні буттєве значення дієслова *бути* анульовано, у другому реченні це значення трансформувалося в локальне (значення перебування) і стало використовуватися для ідентифікації суб'єкта.

Висновки. На основі типологічного аналізу дієслівних зв'язок двох мов встановлено спільні та відмінні особливості їх функціонування. Зв'язки (*sein*, *бути*) виражають значення буття, інші надають реченню різної конотації. Дослідження показало, що є суттєва різниця між тим, які прикметники пов'язані з копулою *sein* чи *werden* можуть бути компонентами предиката. Ад'єктиви, пов'язані з *sein*, утворюють предикати стану, з *werden* – предикати дії. Проте найсуттєвішою відмінністю у зіставлених мовах є наявність чи відсутність нульової зв'язки. На відміну від німецької мови, де зв'язка є обов'язковим елементом висловлення і виражена експліцитно, в українській мові вона здебільшого є нульовою, тобто імпліцитною. Перспективу подальших досліджень вбачаємо в аналізі впливу імпліцитної зв'язки на семантичну та синтаксичну структуру речення.

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Н.Д. Арутюнова. – 2-е изд., испр. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
2. Буслаев Ф.И. Историческая грамматика русского языка / Ф.И. Буслаев. – М. : Учпедгиз, 1959. – 624 с.
3. Helbig G. Deutsche Grammatik / G. Helbig, J. Buscha. – Leipzig, Berlin, München : Langenscheidt, Verl. Enzyklopädie, 1991 – 736 S.
4. Hentschel E. Deutsche Grammatik / E. Hentschel. – Berlin: de Gruyter, 2010. – 412 S.
5. Караман С.О. Сучасна українська літературна мова : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / [С.О. Караман, О.В. Караман, М.Я. Плющ та ін.]; за ред. С.О. Карамана. – К. : Літера ЛТД, 2011. – 560 с.
6. Панде Х.С. Глагол «быть» и количественная характеристика объекта / Хем Чандра Панде // Russian Linguistics. – 1985. – № 9. –

С. 17–25.

Солюк Л. Б. Особенности функционирования глаголов-связок в немецком языке (с украинскими параллелями)

Аннотация. В статье исследуются особенности функционирования глагольных связок как средства выражения синтагматической связи между предикатом и субъектом. На материале немецкого и украинского языков установлено типологические особенности связок, проанализировано их влияние на семантическую и синтаксическую структуру предложения.

Ключевые слова: предикат, актанта, глагол-связка, предложение, нулевая связка, предложно-субстантивный

комплекс.

Soliuk L. Peculiarities of the functioning of the link-verbs in German (with Ukrainian parallels)

Summary. The article deals with the investigation of the peculiarities of the functioning of the link-verbs as a means of expression of the syntagmatic relation between subject and predicate. On the material of German and Ukrainian languages typological peculiarities of the link-verbs are determined, their impact on the semantic and syntactic structure of the sentence is analyzed.

Key words: predicate, actant, link-verb, offer, zero copula, prepositional-substantive complex.